

## Η ΑΡΜΕΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ

**Μ**ε μεγάλη χαρά και ιδιαίτερη ικανοποίηση ακούσαμε και είδαμε στην αίθουσα Utudjian το βράδυ της 2<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 2008 τα σχέδια των Ιταλών αρχιτεκτόνων που ανέλαβαν, σε συνεργασία με το UNDP, την αναστήλωση της αρμενικής εκκλησίας της Παρθένου Μαρίας που βρίσκεται στην κατεχόμενη Λευκωσία. Ποια είναι όμως η ιστορία αυτής της εκκλησίας και ποια η σημασία της για την αρμενική κοινότητα της Κύπρου;

Η εκκλησία της Ευλογημένης Παρθένου Παναγίας είναι κτισμένη επί της οδού Βικτωρίας, σε μικρή απόσταση από τον προμαχώνα Ρόκκας και την Πύλη Πάφου. Η οδός Βικτωρίας είναι ο δρόμος εκείνος που ξεκινά δυτικά της λατινικής εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού, και που από το 1963-1964 η αρχή της είναι κλειστή με βαρέλια, αφού χωρίζει τον ελεύθερο και τον κατεχόμενο τομέα της πόλης· ειρωνικά, το καφενείο που βρισκόταν δίπλα από την αρχή της, ετοιμόρροπο σήμερα, ονομάζεται «ΣΠΤΦΑΪΑΡ». Η κτισμένη σε γοτθικό ρυθμό εκκλησία ήταν το παρεκκλήσι του μεσαιωνικού αββαείου των Βενεδικτινών καλογριών της Παναγίας της Τύρου, και κτίστηκε το 1308 στη θέση παλαιότερης εκκλησίας που καταστράφηκε από σεισμό το 1303, μετά από εντολές του Λουζιανού Βασιλιά Ερρίκου Β', με σκοπό να στεγάσει τους Βενεδικτίνους που εκδιώχθηκαν από τους Αγίους Τόπους μετά την κατάληψη της Άκρας το 1291. Ωστόσο, με το θάνατο του Ερρίκου Β' το 1324, η εκκλησία δεν ολοκληρώθηκε.

Η εκκλησία είναι τυπική μονόκλιτη γοτθική, μήκους 20 m. και πλάτους 10 m., με ημι-οκταγωνική αψίδα και αψιδωτούς θόλους. Μέχρι και το 1960 το πάτωμα της εκκλησίας ήταν καλυμμένο με σκαλιστές επιτύμβιες πλάκες ιπποτών με πανοπλία, καλογριών ή κυριών με ενδυμασίες του 14<sup>ου</sup> και του 15<sup>ου</sup> αιώνα, με σημαντικότερη τη σαρκοφάγο της λαίδης Eschive de Dampriette, ηγουμένης του μοναστηριού, η οποία ήταν στολισμένη με το οικοσημο του οίκου της (δύο ψάρια) και έφερε τη χρονολογία M CCC XXXX (1340)· από διάφορες πηγές, γνωρίζουμε δυστυχώς ότι όσες πλάκες παρέμειναν στη βεράντα της εκκλησίας έχουν συληθεί και βανδαλιστεί. Πάνω από το νότιο παράθυρο υπήρχε η ελαιογραφία του Αγίου Γεωργίου, στον οποίο διάφοροι πιστοί - Αρμένιοι και μη - έρχονταν για να ανάψουν κεριά και για να προσευχηθούν να σταματήσουν τα κακά τους.

Δεν είναι σαφές πότε και με ποιο τρόπο το λατινικό μοναστήρι περιήλθε στην ιδιοκτησία της Αρμενικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, ωστόσο γνωρίζουμε ότι οι Αρμένιοι κατείχαν την εκκλησία πριν το 1504. Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού είναι γνωστό ότι μερικά μέλη του Τάγματος των Βενεδικτινών προέρχονταν από αρμενικές οικογένειες του Βασιλείου της Κιλικίας, όπως για παράδειγμα η πριγκήπισσα Fimie, κόρη του Βασιλιά Haytoun I. Επίσης, γνωρίζουμε ότι η αρμενική κοινότητα της φράγκικης Λευκωσίας διέθετε και δύο άλλες εκκλησίες, του Sourp Kevork (Αγίου Γεωργίου), η οποία βρισκόταν κοντά στο σημερινό παλαιό αρμενικό κοιμητήριο στην περιοχή του Ledra Palace, και των Sourp Boghos yev Sourp Bedros (Αγίων Παύλου και Πέτρου), η οποία βρισκόταν στο κεντρικό μέρος της μεσαιωνικής πόλης.

Ωστόσο, είναι πολύ πιθανόν η εκκλησία να περιήλθε στα χέρια των Αρμενίων πριν από το 15<sup>ο</sup> αιώνα, αφού οι χρονικογράφοι Λεόντιος Μαχαιράς (1369-1458) και Γεώργιος Βουστράνιος (1430-1501) μας πληροφορούν ότι η αρμενική συνοικία της Λευκωσίας βρισκόταν παρά την πύλη του Αγίου Δομήνικου (γνωστή και ως *Πύλη των Αρμενίων*, σημερινή Πύλη Πάφου), ονομαζόταν *Αρμενία* ή *Αρμενογειτονιά*, και γειτνίαζε με το Ρογιάτικο, το β' παλάτι των Λουζιανών. Αμέσως μετά την κατάκτηση της Λευκωσίας από τους Οθωμανούς το Σεπτέμβριο του 1570, χρησιμοποιούταν ως κρατική αποθήκη αλατιού. Το 1571 επανήλθε, με φερμάνι του Σουλτάνου, στα χέρια των Αρμενίων. Λέγεται δε πως η εκκλησία αυτή δόθηκε στην αρμενική κοινότητα της Λευκωσίας ως αντάλλαγμα για τη βοήθεια που παρείχαν στους Οθωμανούς

οι περίπου 40.000 στρατολογημένοι Αρμένιοι τεχνίτες κατά την κατάκτηση της πόλης της Λευκωσίας.

Κατά τα 400 τόσα χρόνια που φιλοξενούσε τη μικρή αλλά εύπορη αρμενική κοινότητα της Λευκωσίας, η εκκλησία δέχθηκε διάφορες προσθήκες: το 1688 και το 1904 ανακαινίστηκε, το 1788 κτίστηκε το βαπτιστήριο, το 1858 κτίστηκαν οι καμάρες που στηρίζουν τη βόρεια βεράντα, το 1860 κτίστηκε το καμπαναριό - δωρεά του Κωνσταντινουπολίτη Νενγουζιαν -, το 1903 κτίστηκε η νέα οροφή, το 1950 ανακαινίστηκε το καμπαναριό, ενώ το 1960 τοποθετήθηκε το νέο πάτωμα. Όμως, για τους πολυδοκιμασμένους και κατατρεγμένους Αρμένιους, η Εκκλησία δεν είναι απλά ένας τόπος προσευχής, αλλά και ένας χώρος στον οποίο βασίζονται για να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα, ιδιαίτερα κατά τους χαλεπούς καιρούς της Τουρκοκρατίας, όπου με διάφορους τρόπους εξαναγκάζονταν να εξισλαμιστούν. Στην Εκκλησία κατέφυγαν οι χιλιάδες *kaghtaganner* (πρόσφυγες) που διέφυγαν των τρομερών σφαγών και της Γενοκτονίας που διενέργησαν οι Νεότουρκοι, ενώ αρκετοί από αυτούς όταν έφθασαν στη Λευκωσία διέμεναν προσωρινά στην αυλή αυτής της εκκλησίας.

Έτσι, δεν είναι παράξενο ότι μέχρι το 1963 η περιοχή γύρω από την εκκλησία ονομαζόταν *Αρμενομαχαλάς*, αφού όλοι σχεδόν οι Αρμένιοι της Λευκωσίας κατοικούσαν εκεί. Στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα και στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα, το κτίσιμο διαφόρων οικοδομημάτων περίξ των κτιρίων της εκκλησίας και της Μητρόπολης έκαναν γνωστό το σύμπλεγμα ως το «*Αρμενικό τετράγωνο*»: το 1870 κτίστηκε το αρρεναγωγείο Vartanantz, μεταξύ 1897-1904 λειτούργησε το ορφανοτροφείο Kurkjian, ενώ το 1902 κτίστηκε παρθεναγωγείο Shushanian, το οποίο αργότερα έγινε η προδημοτική. Το 1921 ιδρύθηκε εις μνήμη του μεγάλου γαιοκτήμονα Artin Melikian το ομώνυμο μεικτό σχολείο, ενώ το 1938 ο γνωστός

επιχειρηματίας Dickran Ouzounian έκτισε το ομώνυμο μεικτό σχολείο, τα οποία συνενώθηκαν το 1950. Επίσης, το 1932 ανεγέρθηκε το μνημείο της Αρμενικής Γενοκτονίας. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στην αυλή του συγκροτήματος λειτουργούσε χώρος προσκοπείου, και πως στα ανατολικά της εκκλησίας βρισκόταν το σπίτι του καντηλανάφτη, το αρχοντικό της *deghatsi* (ντόπιας) οικογένειας του Haygabed Melikian, καθώς και ένα μικρό παρεκκλήσι αφιερωμένο στον Άγιο Φώτιο. Αν και έξω από το σύμπλεγμα, το Armenian Club βρισκόταν ακριβώς στα νότια της Μητρόπολης, αφού το μόνο που τα διαχωρίζει ήταν η ζγκ-ζαγκ οδός Notre Dame de Tyr.

Όταν ξέσπασαν οι διακοινοτικές ταραχές στις 21 Δεκεμβρίου 1963, η αρμενική συνοικία της Λευκωσίας καταλήφθηκε από τους Τ/Κ στασιαστές. Οι πλείστοι Αρμενοκύπριοι της Λευκωσίας έφυγαν φοβισμένοι και τρομαγμένοι από τα σπίτια που με τόση αγάπη, τόση κούραση και τόσο μόχθο κατάφεραν να κτίσουν, ενώ στις 4 Μαρτίου 1964 όσοι Αρμένιοι παρέμειναν στον Αρμενομαχαλά (ενορία Karaman Zade) και τις νεόδμητες περιοχές Νεάπολη και Κωνσταντία έλαβαν απειλητικές επιστολές από Τ/Κ εξτρεμιστές που τους έδιναν λίγες ώρες να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους: συνολικά 231 αρμενικές οικογένειες της Λευκωσίας προσφυγοποιήθηκαν. Έτσι, η πολυδοκιμασμένη αρμενοκυπριακή κοινότητα της Λευκωσίας στερήθηκε την εκκλησία της, τη Μητρόπολή της, το δημοτικό της σχολείο, τους συλλόγους της, κυρίως όμως στερήθηκε το αίσθημα της συλλογικότητας και της συνύπαρξης σε μια ξεχωριστή αρμενική συνοικία. Παρά τις δοκιμασίες που πέρασε, κατάφερε να ορθοποδήσει και να αποκτήσει ένα ευρύχωρο δημοτικό σχολείο το 1972, μια όμορφη εκκλησία το 1981, και το κτίριο της Μητρόπολης το 1984 - όλα στον ίδιο χώρο στην Ακρόπολη. Παράλληλα, οι σύλλογοί της συνέχισαν να λειτουργούν, και σήμερα αποτελούν κέντρο αναφοράς για την κοινότητα. □

Αλέξανδρος-Μιχαήλ Χατζηλύρας

katoomba@cytanet.com.cy

